

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2014 – Volume 23, Issue 3, pp. 69–73
URN:NBN:NL:UI:10-1-116394

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation
with Utrecht University of

Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

BOOKS

GERT SCHOUT

Dr. Gert Schout is verbonden aan de Afdeling
Metamedica VUmc, Amsterdam.

E-mail: g.schout@vumc.nl

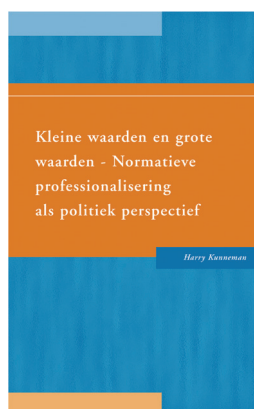
Microbioloog Rosanne Hertzberger laat in een NRC-column (16-11-2013) zien hoe de hoeveelheid mensen die de aarde kan dragen wordt beperkt door de hoeveelheid planten die de aarde voortbrengt en de hoeveelheid planten op hun beurt door de hoeveelheid voedingstoffen (mest), in het bijzonder in de vorm van stikstof (in toegankelijke vormen als van ureum, ammonium, nitraat). Tot 1913, toen het lukte om uit lucht een toegankelijke vorm van stikstof (kunstmest) te maken. De landbouwproductie per hectare schoot omhoog. Eén op de twee stikstofdeeltjes in ons lichaam zou sindsdien het resultaat zijn van dit chemisch proces. Twee keer zoveel mensen

Harry Kunneman. **Kleine waarden en grote waarden.**

Normatieve professionalisering als politiek perspectief.

Amsterdam: Uitgeverij SWP, 2014, 48 p., € 8.40.

ISBN: 978-90-8850-487-7

kunnen op aarde gevoed worden door deze innovatie. De kennis heeft echter ook geleid tot de chemische oorlogvoering, waar onder andere in de Eerste Wereldoorlog grootschalig van gebruik is gemaakt en tot een onafzienbare vervuiling, door extra stikstof in lucht, grondwater en oppervlaktewater.

Dit had een voorbeeld kunnen zijn uit de hier te bespreken oratie van Harry Kunneman. Steeds gaat het in de voorbeelden die hij aanhaalt om complexe vraagstukken die niet meer op te lossen zijn met behulp van technische middelen en rationele oplossingsstrategieën en die min of meer resistent zijn tegen verdere

BOOKS

modernisering. De schaduwkanten en de ongedachte gevolgen van de ongebreidelde vooruitgang, de vernietiging van natuur die daarmee gepaard gaat en het onvermogen om deze met nieuwe technische innovaties op te vangen, nemen in de oratie van Kunneman een belangrijke plaats in.

Zijn oratie markeert enerzijds zijn afscheid als hoogleraar politieke sociale filosofie aan de Universiteit van Humanistiek en anderzijds de aanvaarding van een persoonlijke leerstoel, met als leeropdracht de theorie en praktijk van normatieve professionalisering bij diezelfde universiteit. Kunneman heeft als filosoof naam gemaakt met een volstrekt uniek gedachtegoed, waarin hij de problemen en uitdagingen van deze tijd op geheel eigen wijze articuleert. Hij gebruikt veelzeggende metaforen en legt de nadruk op verhalen. Dit is te zien aan de titels van boeken en lezingen door de jaren heen: "Van themuiscultuur naar walkman-ego" (over de opkomst van hyper-individuele leefstijlen); "Voorbij het dikke-ik" (de zoektocht naar zingeving in een tijd van onmatig consumeren), "De logica van lantaarnpalen en kampvuren" (over de warme betrokkenheid van leefwerelden en de kille transparantie van systeemwerelden), "Trage vragen" (over vraagstukken die resistent zijn voor een "quick fix"). Steeds bouwt Kunneman aan een filosofie met een sterk evocatief taalgebruik, waarbij hij iedere keer weer een tuinhuisje of schuurtje aan zijn bouwwerk toevoegt. In deze oratie wil hij de werkelijkheid

niet opsluiten in definities, maar met zijn woorden een wereld oproepen: weinig plaats voor educatie des te meer voor evocatie.

DE HORROR VAN NEOLIBERALE GROEISCENARIO'S

De verworvenheden van de verlichting hebben veel goeds gebracht. Aan feodale en patriarchale overheersing en dogmatische vormen van religiositeit is een eind gekomen, maar de vooruitgang van wetenschap en techniek is ten koste gegaan van andere levensvormen en heeft een verregaande vershraling van de biodiversiteit opgeleverd. De autonomie van het moderne individu is tegelijkertijd de ontketening geworden van een economisch globaliseringsproces dat onbegrensd groeit. Nationale democratieën hebben daar nauwelijks controle over. Kunneman laat haarfijn zien hoe de verbreiding van mensenrechten en de opkomst van de democratische rechtstaat wrijvingsloos samengaat met de dominantie van een neoliberale meritocratie en de grote economische ongelijkheid en economische machteloosheid die daarmee samenhangt.

Binnen die meritocratie worden mensen, instituties en organisaties "afgerekend" op basis van economische waarde en productiviteit. Voor degenen die hogerop komen op de ladder wacht geld, macht en aanzien. Voor de anderen rest schaamte, omdat ze weinig economische waarde hebben

weten toe te voegen en bovendien het lot aan zichzelf te danken hebben. De Vlaamse psycholoog Paul Verhaeghe noemt dit in zijn boek "Identiteit" de "Enron-maatschappij". De bevrijding uit feodale, patriarchale en religieuze onderwerping en de vooruitgangsidealen die daarmee verbonden zijn, zijn samengegaan met nieuwe vormen van onderwerping, uitsluiting en ecologische destructie.

Onze eigen levenskansen en die van andere, niet-menselijke levensvormen worden bedreigd door deze neoliberale groeiscenario's. Een nieuw groot verhaal of een omvattend programma kan ons echter niet bevrijden van dit veelkoppige monster. Kunneman zoekt het in vruchtbare aftakkingen binnen het neoliberale moderniseringsproces, die zichtbaar worden in de ontwikkeling van horizontale vormen van moraliteit en van horizontale epistemologieën. Het eerste deel van zijn oratie sluit Kunneman af met de constatering dat huidige waarden te klein zijn voor de grote uitdagingen van deze tijd.

DE GESLAAGDE MISLUKKING VAN HET POSTMODERNE DENKEN

Postmoderne denkers als Lyotard en Foucault hebben de innige verbondenheid aangetoond tussen rationaliteit en macht, tussen subjectiviteit en macht en tussen moraliteit en macht. Tegelijkertijd hebben ze de overspannen verwachtingen van de objectieve

grondslagen, de waardenvrijheid en de onpartijdigheid van wetenschappelijke kennis ter discussie gesteld en beschreven ze vanuit verschillende invalshoeken de verwevenheid tussen kennis en macht. Andere denkers uit de postmoderne traditie hebben de zogenaamde grondslagen van het rationele denken tussen haakjes gezet, hun aanspraken op universele waarden bekritiseerd of de aandacht voor de verdrongen gewelddadigheid ervan aan het licht gebracht.

Als politiek veranderingsperspectief is het postmoderne denken echter niet succesvol geweest. Sterker nog, het neoliberale moderniseringsproces ging onverminderd voort, ook al heeft de postmoderne boodschap nog zo luid geklonken in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Daar komt bij dat deze boodschap een wij-zij-verhouding heeft gecreëerd die geen recht doet aan de complexiteit van de werkelijkheid. Zij – de natuurwetenschap, technologie, bestuur en management – hebben het met andere woorden "gedaan". Een geïdealiseerde, communicatieve leefwereld werd voorgesteld als het slachtoffer van een kille systeemwereld, terwijl de bestuurders en machthebbers het over het algemeen "niet gedaan hebben". Zoveel maakbaarheid zit er eenvoudigweg niet in hun repertoire. De verticale vormen van macht, waarheid en moraal zijn weliswaar succesvol bekritiseerd, maar het praktische werk maken van een alternatief is er niet van gekomen. Kunneman heeft zijn hoop gevestigd op een ander

BOOKS

ontwikkelingspad en ziet daar aanwijzingen voor. Daarover nu meer.

HOOP & HORIZON

Kunneman ziet een verschuiving van verticale vormen van moraliteit en kennisverwerving naar horizontale vormen van moraliteit en horizontale epistemologieën. Hij ziet dit niet alleen vóór zich, hij brengt het ook naar voren, zodat moerassige omstandigheden niet ontkend of verdrongen worden maar zich kunnen ontwikkelen tot praktijken waar gewerkt wordt met dit gegeven. Met moerassige omstandigheden bedoelt hij de omstandigheden waar professionals geconfronteerd worden met trage vragen, tegenstrijdigheden, conflicten en moerassige restproblemen, waar protocollen en andere producten van verticale epistemologieën maar beperkte zeggingskracht hebben.

In horizontale vormen van moraliteit wordt bewust afstand gehouden van absolute geldigheidspretenties. Gestoeld op postmoderne feministische denkers als Judith Butler en Jessica Benjamin, Paul Ricoeur's hermeneutiek en de "primatologische ethiek" van Frans de Waal – denkers waar Kunneman zich al jaren door laat inspireren – laat hij zien dat wij allemaal "agressieve vermogens en zelfzuchtige behoeften" hebben en dat het geen zin heeft om die categorisch "van boven af" te veroordelen en af te wijzen, om ze vervolgens te disciplineren of te onderdrukken.

We moeten allemaal dealen met de innerlijke complexiteit dat we bonobo's (altruïstisch) in ons bergen, maar eveneens chimpansees (egoïstisch). In deze verschuiving van verticaal naar horizontaal gaat het om "vreedzaam begrenzen", "waardig strijden" of "leerzame wrijving" en niet om "onderdrukken" of "overwinnen van het kwaad". Bij dit onderdeel gaat het niet om een concreet programma maar, in de woorden van Kunneman, om "de culturele articulatie van horizontale vormen van moraliteit als een (grotendeels onbewuste) co-creatie van humanistische en postmoderne stromingen en de daardoor gedragen morele leerprocessen" (p. 23). Een diffuse onderstroom in plaats van een concreet actieplan.

Hij ziet bovendien een overgang van verticale naar horizontale epistemologieën. In de eerste maken experts de dienst uit en streven zij naar de zekerheid van onwankelbare fundamenten voor kennis. Niet alleen is hier een verticaal onderscheid tussen experts en leken, tussen objectief en subjectief, tussen rationeel en intuïtief, maar eveneens tussen zij die dwalen en zij die zich deze waarheidsclaims eigen hebben gemaakt. Horizontale epistemologieën daarentegen geven het idee van zekere fundamenten als het definiërende kenmerk van geldige kennis op. Naast stabiliteit, regelmatigheid, patroonherkenning, voorspelling en technische controle kenmerkt de werkelijkheid zich door beweeglijke, onderling interacterende complexe systemen, die zich in de tijd ontwikkelen en

nieuwe, emergente eigenschappen vertonen, die maar ten dele voorspelbaar en beheersbaar zijn. De spanningen tussen feiten en waarden, tussen cognitieve modellen en normatieve uitgangspunten, tussen empirisch-analytische en narratieve bronnen van kennis, worden niet verdrongen maar erkend.

De hoop van Kunneman is gevestigd op professionals die afdalen naar moerassige omstandigheden, die niet terugdeinzen voor de ogenschijnlijk resistente vraagstukken die daar wachten en die de druk om een heldenrol te spelen kunnen weerstaan. Daar leggen ze zich toe op "amor complexitatis", op "ambachtelijk werk in moerassige condities" en op de reflexieve leerprocessen die daarmee verbonden zijn. Deze normatieve professionals hebben weinig robuust materiaal in handen. Ze kunnen niet beschikken over protocollen of rekenmodellen die de illusie van controle in stand houden. Nee, ze moeten het doen met co-creatie, leerzame wrijving, horizontale begrenzing en het tonen van empathie als mensen stuiten op de onvoorspelbaarheid en complexiteit van het bestaan.

TOT SLOT

Op de merites van zijn oratie en de ambitie die Kunneman daarin ontvouwt kun je kritiek hebben, maar hij heeft een boodschap die niet alleen lokaal van grote betekenis is, maar eveneens – en misschien vooral – mondiaal. Toch is zijn boodschap afgezien van een aantal

boekhoofdstukken nauwelijks in internationale publicaties terug te vinden. Kunneman zou internationaal meer aan de weg moeten timmeren. Dit zou de mogelijkheid bieden aan de door hem aangehaalde auteurs (voor zover nog in leven) om te reageren op de wijze waarop hij hun inzichten aanwendt. Kunneman's geluid is belangwekkend en zou niet alleen voorbehouden mogen zijn aan de toehoorders in Nederland. Wat is nu de bedoeling van zijn oratie? Maant hij ons om onze instrumentele rijkdom in te wisselen voor morele rijkdom? Voorspelt hij nu de opkomst van normatieve praktijken en normatieve professionals? Is hij de vroedvrouw van een nieuwe moraliteit? Ik houd het erop dat hij wil waarschuwen en inspireren.

Los hiervan is deze oratie buitengewoon consistent in het taalspel en bevat zij een onmisbare diagnose van onze tijd. Niet in de geschreven versie van zijn oratie, maar halverwege de "live" versie van zijn rede komt Kunneman met een anekdote die hem typeert: "Bij mijn vorige oratie 23 jaar geleden had ik bij het einde ervan nog 10 blaadjes over, het gaat steeds beter". De academische loopbaan van Kunneman kan gezien worden als een oeverloze poging om simplisme te vermijden. Zonder compromissen probeert hij te vermijden waar Paul Cillier in 1998 voor waarschuwde: de reductionistisch georiënteerde wetenschap vernietigt wat het wil begrijpen: "In 'cutting up' a system, the analytical method destroys what it seeks to understand."